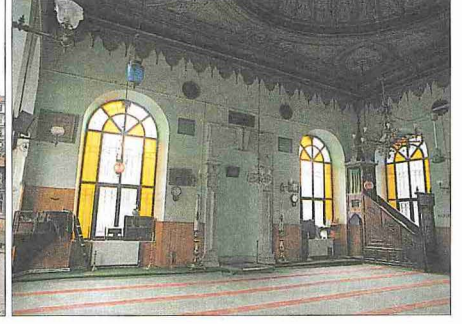
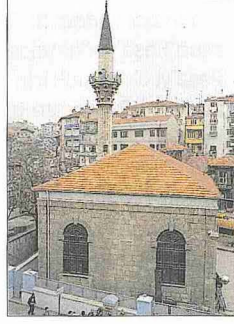

HASAN PAŞA CAMİİ

tarafından bir sıbyan mektebi ve bir meydan çeşmesiyle birlikte yaptırılmıştır. Bugünkü yolların şekline uydurulmuş bir avlu ile çevrili olan yapı kare planlı ve içten kubbe, dıştan kiremit çatı örtülüdür. Son yıllarda camekânlı hale getirilen son cemaat yerinin kapısı üstünde kabartma bir gül demeti arasında II. Abdülhamid'in tuğrasını taşıyan kitâbesi yer alır. Sade ahşap bir kapı ile girilen son cemaat yerinden yine sade ahşap bir kapı ile haremeye geçilir. Mekân mihrap yönünde iki, doğu ve batı yönlerinde dörder adet büyük boyutlarda yuvarlak kemerli ve demir parmaklıklı pencere ile aydınlatılmıştır. Dışa taşkın olmayan mermer mihrap, üst kısmındaki süslemeleri ve kemerin ortasında yer alan çıkıntılı kilit taşı ile neo-klasik özellikler taşımaktadır; minber yenidir. Yapıldığı tarihten itibaren ilk günkü halini ufak tefek eklemeler dışında muhafaza eden camiye 1993 yılında, daha fazla cemaat alabilmesi için son cemaat yerinden girişi olan bir bodrum katı ilâve edilmiştir. Son cemaat yerinden iki direğin taşıdığı dışarıya doğru çıkma yapan ahşap korkuluklu kadınlar mahfiline, oradan da basık bir ikinci mahfile çıkılır. Caminin içi kalem işi bezemelerle süslenmiş, bu arada kubbeye, ortasındaki yıldızdan çıkan yaldız şeritlerle dilimli olduğu izlenimi verilip bu boyama dilimlere rûmî-palmet ve naturalist çiçek motifleri işlenmiştir. Kible duvarı ile yan duvarların üst kısımlarında da tavandan

Hasan Paşa
Cami
ve içinden
bir görünüş –
Kadıköy /
İstanbul

sarktığı hissini veren perde püskülü süslemeler bulunmaktadır. Kadınlar mahfilinden çıkılan minare taştan yapılmış olup empire üslûbundadır; dikey yivli gövdesi bir sütunu andırır, şerefesi ise alt çıkma-larında kullanılan akantus yaprağı ve volütlerle bir körent sütun başlığı görünümü vermektedir.

Hakkında bilgi edinilemeyen caminin doğusundaki sıbyan mektebinden günümüze sadece, bugün yerinde bulunan yapının demir kapısının üstüne oturtulan mermer kitâbe ulaşmıştır. Bu yapının doğusunda yer alan çeşme meydan çeşmesi olarak inşa edilmiş, fakat imar faaliyetlerinden dolayı zamanla bu niteliğini kaybetmiştir. Beşgen prizma gövdeli ve düz çatılı olup yine empire üslûbundadır. Yuvarlak kemerli mermer ayna taşı aynı formu gösteren silmelerle bir çerçeve içine alınmıştır. Kitâbesi gibi orijinal teknesi de günümüze ulaşmayan çeşmeye daha

sonraki yıllarda tuğla ve beton karışımı malzeme ile yapılmış bir tekne ilâve edilmiştir. Bugün iki cephesi, yanındaki bakkal dükkânının içinde kalan ve oldukça harap durumda bulunan çeşmenin suyu akmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul 1963, s. 75-76, rs. 135; Zeki Teoman, *Kadıköy ve Kadıköy'ün Öyküsü*, İstanbul 1984, s. 21, 56, 90; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri I*, Ankara 1987, s. 35; Engin Özdeniz, *İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 210-211.

SEMA DOĞAN

HASAN PAŞA KÜLLİYESİ

(bk. SEYYİD HASAN PAŞA KÜLLİYESİ).

HASAN b. REŞİK

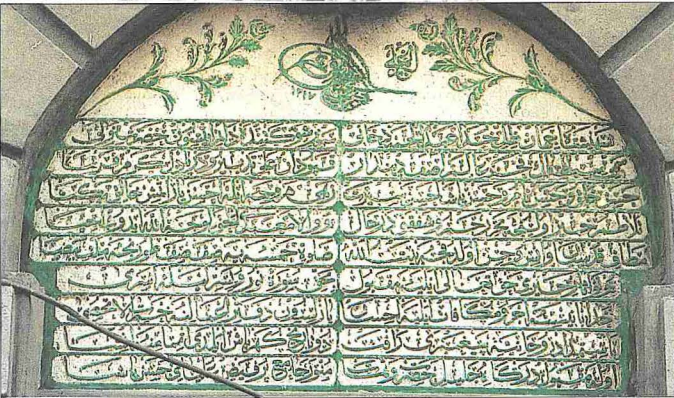
(bk. İBN REŞİK el-KAYREVÂNİ).

HASAN RIZÂ EFENDİ, Hacı

(1849-1920)

Âyet-berkenar mushafıyla tanınan
Osmanlı hattatı.

Üsküdar'da doğdu. Babası, Tırnova eski posta müdürü ve Mustafa Reşid Paşa'nın kilercisi Ahmed Nazif Efendi'dir. İlk tahsil yıllarından itibaren hüsn-i hatta ilgi duyan Hasan Rızâ, aralarında Yahyâ Hilmi Efendi gibi büyük bir hattatın da bulunduğu birkaç hocadan hat meşketti. Babasının tekrar posta müdürlüğüne tayini üzerine ailesiyle birlikte Tırnova'ya gitti. 1865'te İstanbul'a döndükten bir süre sonra babası vefat edince Pertevniyal Vâlide Sultan'ın kapu çuhadarı olan amcasının aracılığıyla Muzıka-i Hümayun'a kaydedildi. Burada hüsn-i hat muallimi Mehmed Şefik Bey'den meşke başlayan Hasan Rızâ on altı arkadaşıyla beraber icâzet aldı. Şefik Bey, onun Ka-

Hasan Paşa
Cami
ve sıbyan
mektebinin
kitâbeleri

zasker Mustafa İzzet Efendi'den de faydalanmasını sağladı. Ta'lik hattını Sâmî Efendi'den öğrendi. 1871'de Muzika-i Hümayun imamlığına tayin edildi. 1876'da hac farızasını eda etti. Şefik Bey'in Sultan V. Murad'a yakınlığından dolayı emekliye ayrılması üzerine Muzika-i Hümayun hat muallimliğine getirildi (1879).

Hasan Rızâ Efendi, Muzika-i Hümayun'dan hüsn-i hat dersi kaldırılınca imâmet vazifesini sürdürdü. 1908'de padişah mevlidhanları arasına katıldı. 6 Receb 1332 (31 Mayıs 1914) tarihinde açılan Medresetü'l-hattâtîn'in sülüs-nesih hocalığına tayin edildi. Ancak gözlerindeki rahatsızlık yüzünden bir süre sonra bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Uzun yıllar ikamet ettiği Cihangir semtinde 1916 yılında çıkan yangında evi yandık-tan sonra taşındığı Rumelihisarı'ndaki evinde 10 Cemâziyelâhîr 1338'de (1 Mart 1920) vefat etti ve hisarın yanındaki kabristana defnedildi. Kabir kitabesi sonradan yazdırılmıştır. Oturduğu ev ölümünden iki gün sonra yanmış, ancak eserleri kurtarılmıştır.

Sülüs, celi-sülüs, ta'lik, celi-ta'lik yazılarıyla da bir hayli eser vermiş olmakla beraber Hasan Rızâ Efendi'nin en çok başarı kazandığı nesih hattıdır. Nesihle yazdığı mushafhar harflerinin güzelliği kadar rahat okunabilmesi, hareketlerinin isabetli yerlere konulması bakımından da erişilmesi güç bir mükemmelliktedir. 1878-1912 yılları arası Hasan Rızâ Efendi'nin sanat hayatının en verimli devresidir. Bu devrenin sonlarında Sultan Reşad'ın arzusuyla yazdığı sekiz ciltlik (1067 varak) *Şaḥîḥ-i Buḥârî* (TSMK, Hırka-i Saâdet, nr. 39) onun en önemli eserleri arasında sayılabilir. Ayrıca muhtelif boyutlarda yazdığı sayısız hilye-i saâdet levhaları arasında çok büyük olanlarının müstesna bir yeri vardır. Bunlardan ilk akla gelenler İstanbul Hat Sanatları Müzesi, Silivrikapı Bâlâ Camii, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (Yıldız, nr. 4282) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Yazma Bağışlar, nr. 510) muhafaza edilmektedir. Sultan Reşad'ın Rumeli seyahati sırasında Edirne Selimiye Camiine hediyesi olan hilye 1995 yılından beri kayıptır. On yedi talebeye hat icâzeti veren Hasan Rızâ Efendi'nin hayatı boyunca, ikisi devir hatmi için çüzler halinde olmak üzere muhtelif boylarda yazdığı on dokuz mushaftan 1308 (1891) tarihli vezîrî kıtada olanı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 6682), Sultan Reşad'ın türbesi için yazdığı 1330 (1912) tarihli büyük mus-

hafı da Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Yeni Yazmalar, nr. 2138). Ayrıca akrabası olan hattat Mehmed Şevki Efendi'ye ait yarım bir mushafı da 1311'-de (1893) tamamlamıştır (TSMK, Halil Edhem Arda, nr. 12). Sülüs-nesih murakka'larının sayısı bilinmemektedir. Celi-sülüs nesih hattı kadar mükemmel değildir. Bostancı ve Cihangir camilerindeki çâryâr-ı güzîn levhaları, Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunu'ndaki çini kitabesi, Alman Konsolosluğu bahçesindeki çeşmenin ve Hürriyet-i Ebediyye şehidlerinin kitâbeleri bu yoldaki eserlerinden akla ilk gelenlerdir. Bayezid Umumi Kütüphanesi'nin imzasız kitabesi de Hasan Rızâ Efendi'nin celi-ta'likte başarılı sayılmayan bir eseridir.

Hasan Rızâ Efendi asıl şöhretini basılmak üzere yazdığı "âyet-berkenar" mushafı ile kazanmıştır. Eczalı kâğıda eczalı mürekkep kullanarak özellikle hıfza çalışanlara kolaylık sağlamak üzere, âyetle-

rin sayfa başında başlayıp sonunda bitecek şekilde düzenlendiği (berkenar ter-tip) ve her sayfasını on beş satır olarak yazdığı bu mushafın Matbaa-i Âmire bas-kısı 1301'den (1884) itibaren birçok defa basılmış, fakat bu basımlar yüzünden yazısı bazı özelliklerini kaybetmiştir. Hasan Rızâ'nın yine basılmak üzere âharlı kâğıda ve etrafı meâlli olarak yazdığı başka bir mushaf nüshası 1296'da (1879) Osman Bey Matbaası'nda basılmıştır. Bu mushafın aslının Mahmud Muhtar Paşa koleksiyonundan Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'ye geçtiği rivayet edilmektedir (söz konusu mushafı meâlinin on iki cüzü Hasan Rızâ Efendi, meâlin on beş cüzü Ka-yışzâde Hâfız Osman Efendi, üç cüzü de Çerkez Alâeddin Bey tarafından ince ne-sih hattıyla yazılmıştır).

Bazı tasavvufî manzumeler de kaleme alan Hasan Rızâ Efendi'nin tezhiple de meşgul olduğu müzehhip olarak imzası-nı taşıyan levhalarından anlaşılıyorsa da

Hacı Hasan Rızâ
Efendi hattıyla
sülüs-nesih kıta
(TSMK,
Güzel Yazılar,
nr. 132)

HASAN RİZÂ EFENDİ, Hacı

bu çalışmaları hattı kadar önemli değildir.

Hasan Rızâ Efendi'nin kızı Mükerrrem Hanım, Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu Mehmet Fatin Gökmen'in eşi. Oğlu Ahmet Süreyya Saltuk (ö. 1969) Dîvân-ı Hümâyûn Kalemî hulefâsından olup harf inkılâbına kadar Bâbîâlî'de hattatlığı meslek edinmiş, daha sonra liselerde edebiyat muallimliği yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleymaniye Kütüphanesi Dr. A. Süheyl Ünver Arşivi Hasan Rızâ Efendi Dosyası, nr. 27; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 180; Cl. Huart, *Les calligraphes et les miniaturistes de l'orient musulman*, Paris 1908, s. 206; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 332-336; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts., s. 249-250; H. Fikri Aksoy, "Hattat Hâfız Hasan Rıza Efendi ve Yazdığı Mushaf-ı Şerifler", *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (Meâl), Ankara 1973, s. XI-XIV; M. Uğur Derman, *Türk Hat Sanatının Şâheserleri*, Ankara 1982, s. 47; a.m.f., *İslâm Kültür Mirâsında Hat San'atı*, İstanbul 1992, s. 216, 218, 220, 221; a.m.f., "Hasan Rıza Efendi", *TA*, XIX, 27 (bu maddenin yazımında A. Süreyya Saltuk'un notlarından da istifade edilmiştir).

M. UĞUR DERMAN

HASAN RİZÂ EFENDİ, Said Paşa İmamı (ö. 1890).

Mevlidhan,
şair, hattat ve hânende.

Manisa'da doğdu. Eğridirli Hoca Abdullâh Efendi'nin oğludur. Öğrenimini Manisa'da tamamladı. Rifâî şeyhlerinden Antakyalı Hazevîzâde Ahmed Vehbî Efendi'den icâzenâmeye aldıktan sonra İstanbul'a giderek Üsküdar'ın Toygartepe semtine yerleşti. Güzel sesi ve mûsiki bilgisiyle kısa zamanda tanındı. Uzun yıllar Damed Mehmed Said Paşa'nın (ö. 1868) imamlığını yaptı. Ondan gördüğü ilgi ve himayeden dolayı Said Paşa İmamı lakabıyla anılır. Sultan Abdülaziz zamanında hünkâr imamlığına tayin edildiyse de bu

vazifesini devam ettiremedi. 19 Şevval 1307 (8 Haziran 1890) tarihinde seksen beş yaşlarında vefat etti. Toptaşı cadde-sindeki Sandıkçı Şeyh Edhem Efendi Rifâî Dergâhı hazîresine defnedildi.

Devrinin en önemli icracıları arasında yer alan, aynı zamanda şair ve hattat olan Hasan Rızâ Efendi özellikle mevlidhanlığı ile ün yapmıştır. İstanbul'a geldiğinde mûsiki sahasında ileri bir seviyede olmasına rağmen Hamâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin seçkin talebelerinden Mutaftzâde Ahmed Efendi'den de faydalanmış, ondan pek çok ilâhi, durak, mersiye ile birlikte bilhassa mevlid meşketmiş, ayrıca klasik formlar çerçevesinde birçok fasil geçmiştir.

Hasan Rızâ Efendi parlak ve tiz bir sese sahipti. Onun en önemli özelliği, içinden geldiği şekilde ve kendi arzu ettiği zaman okumasıdır. Sultan Abdülaziz'in hünkâr imamı iken Dolmabahçe Camii'ndeki ilk cuma selâmlığında kendisine hutbenin hicaz makamında okunmasının irade buyurulduğu söylenince, "İrade ile hutbe okunmaz, ne zuhur ederse o okunur" diyerek camiye terketmiş, hükümdar da onun bu hususiyetini öğrenince bir miktar atıyye göndererek kendisini bu vazifeden affetmişti. Fakir ve kimsesizlerin taleplerini reddetmemesiyle de tanınan Hasan Rızâ Efendi bu kişilerin isteklerini derhal yerine getirirdi. Mehmed Âkif Ersoy onun bu özelliğini "Said Paşa İmamı" adlı şiiriyle ebedileştirmiştir (*Safahat*, s. 491-495).

Son derece mütevazî olan Hasan Rızâ Efendi, çoğunlukla Sandıkçı Şeyh Edhem Efendi Rifâî Dergâhı'na devam eder, burada bulunduğu zaman da şeyh odasında oturmayıp kahve ocağının bir kenarına ilişirdi. Yanında yumak yumak yün bulundurur, her gittiği yerde çorap, takke gibi şeyler örerdi. Kendisine bir defasında bütün vaktini örgü örmekle geçirdiği hatırlatılarak, "Gözlerinize yazık değil mi?" denildiğinde, "Nazarımı mâsivâdan koruyorum" cevabını verdiği nakledilir.

Hasan Rızâ Efendi'nin mevlid okuyuşunda fevkalâde bir tavır sahibi olduğu belirtilir. Okuduğu güftede sözlerin anlaşılmasını temin için kelimelerin arasını kesmeden okumaya özen gösterir, nağmeleri mısra sonlarında yapardı. Zekâî Dede'nin, Hasan Rızâ Efendi'nin bir mevlidini dinledikten sonra oradan ayrılırken oğlu Ahmed'e (Irsoy), "Hâfız! İşte asıl mevlid böyle okunur" dediği onun bu özelliğini aksettiren rivayetler arasında-

dır. Doksanüç Harbi esnasında Mevkib-i Hümâyûn Alayı teşekkül ettiği sıralarda Sultantepe'de okuduğu mevlidin Beşiktaş'tan dinlendiği söylenir. Devrinin en güzel Kur'an okuyanları arasında anılan Hasan Rızâ Efendi ayrıca okuduğu gazel, şarkı, ilâhi ve mersiyelele de mûsiki çevrelerinin aranılan icracılarındandı. Yetiştirdiği mevlidhanlar içinde Hacı Hakkı Efendi ve Bedevî şeyhi Ali Baba en tanınmışlarıdır. Hâfız Kemal de onun tavrında mevlid okurdu. Hasan Rızâ Efendi'nin Seyyid Rızâ mahlası ile yazdığı ilâhilerini topladığı divançesi *Dîvân-ı Rızâ* adıyla basılmıştır (İstanbul 1290).

BİBLİYOGRAFYA :

Divan Edebiyatı Müzesi, Bedii Server Revnakoğlu dosyaları, nr. 182; Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat* (İstanbul 1924; nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1996, s. 491-495; Ergun, *Antoloji*, II, 471-475, 790; Ali Rıza Sağman, *Meşhur Hafız Sâmi*, İstanbul 1947, s. 97; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 307-308; Ahmed Yüksel Özemre, *Üsküdar'da Bir Attar Dükkanı*, İstanbul 1996, s. 90-91.

NURİ ÖZCAN

HASAN-ı RÜMLÜ

(حسن روملو)

(ö. 985/1577)

Ahşenü't-tevârih adlı
umumi tarihin müellifi, âlim.

937 (1530-31) yılında Kum şehrinde doğdu. Şah Tahmasb'ın yakın adamlarından ve Rumlu Türkmen oymağı reislerinden Emîr Sultan Rûmlû'nun torunudur. Kendi ifadesine göre Kazvin ve civarı tiyûl* olarak Tahmasb tarafından dedesine verilmişti. Eserinde dedesi hakkında biraz bilgi verirse de babasından hiç bahsetmez. Hasan-ı Rûmlû saray çevresinde yetişti ve ölünceye kadar sarayda kaldı. Bu arada küçük yaştan itibaren Şah Tahmasb'ın yanında birçok sefere katıldı. Safevî ordusunda kurçî (korucu) sınıfı içinde görev yaptı. Rûmlû, Şah II. İsmâil ve Muhammed Hudâbende dönemlerinde de sarayda bulunmuştur.

Bazı araştırmacıların on iki, bazılarının on cilt olduğunu ileri sürdükleri *Ahşenü't-tevârih*'in sadece son iki cildi günümüze ulaşmıştır. Türkiye, İran, Hindistan, Rusya ve Avrupa kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan eserin Gılân, Mâzenderan ve Tâliş'e ait kısmı B. Dorn tarafından 1858'de yayımlanmıştır (bk. bibl.). Farsça olarak kaleme alınmış bulunan *Ahşenü't-tevârih*, devrine göre sade bir dille yazılmış olup yer yer şiirlerle süslen-

Said Paşa
İmamı
Hasan Rızâ
Efendi'nin
el yazısına
bir örnek
(M. Uğur
Derman
koleksiyonu)